

**До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 26.055.069
по захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії
у Державному торговельно-економічному університеті
02156, м. Київ, вул. Кіото, 19**

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертацію Бабаджанян Гаяне Бабаджанівни
«Правове забезпечення саморегулювання господарсько-
торговельної діяльності»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Бабаджанян Г.Б. обумовлена насамперед концепцією правового господарського порядку, закладеною у ч. 1 ст. 5 ГК України, відповідно до якої цей порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів. При цьому, як зауважує дисертантка, в науковій думці основна увага звертається на загальні засади саморегулювання або ж в окремих галузях, не пов'язаних з господарсько-торговельною діяльністю, не дивлячись на її широку доступність для безпосередніх споживачів товарів і послуг. Водночас, саморегулювання господарсько-торговельної діяльності є малодослідженою проблематикою (при тому, що сучасне господарське право генетично пов'язане із торгово-ремісничим правом вільних міст Європи XII-XVI століть, спеціальним промисловим правом кінця XIX століття, у яких нормативні утворення увібрали в себе традиції та дух ранньоторгових джерел права, коли забезпечення торговельної діяльності вимагало більш простих, зрозумілих і ефективних правил і процедур, які стали формуватися в рамках торгових звичаїв, зокрема у зв'язку з бурхливим розвитком приморських міст в Італії XI-XIV століть). У зв'язку з цим, як наголошує дисертантка, одним з важливих питань є розробка пріоритетних напрямів саморегулювання саме господарсько-торговельної діяльності, підвищення стандартів захисту прав споживачів товарів та послуг завдяки саморегулюванню цієї галузі.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-

економічного університету з наукової теми «*Правове регулювання цифрової економіки*» (державний реєстраційний номер – 0121U110717) на 2021-2025 р.

Наукова новизна одержаних результатів. Аналіз дисертаційної роботи дає змогу стверджувати, що одержані здобувачкою результати дослідження характеризуються науковою новизною та відповідають визначеній меті і завданням дослідження. Дисертація Бабаджанян Г.Б. є першим у вітчизняній науці господарського права комплексним дослідженням питань правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, що дає цілісне уявлення про поняття, ознаки, засоби саморегулювання господарсько-торговельної діяльності; про наявні його обмеження і взаємодію з державним регулюванням; щодо саморегулювання електронної (цифрової) торгівлі, що в підсумку спрямоване на вирішення важливих наукових і практичних проблем в умовах євроінтеграції. Особистий внесок дисертантки у наукову розробку проблематики полягає у формулюванні якісно нових теоретичних положень, уточненні характеристик господарсько-правових категорій та формулюванні рекомендацій для правозастосовної практики і пропозицій з удосконалення господарського законодавства України.

Серед тверджень, які характеризують наукову новизну, передовсім варто відзначити те, що Бабаджанян Г.Б. на рівні дисертаційного дослідження вперше сформульовано поняття саморегулювання господарсько-торговельної діяльності як ефективного регулятора суспільних відносин, котрий дозволяє суб'єктам господарювання за допомогою власних розроблених, обов'язкових до дотримання правил самостійно упорядковувати, злагоджувати, удосконалювати та організовувати власну господарсько-торговельну діяльність шляхом задіяння відповідних засобів, активної поведінки з урахуванням власних комерційних інтересів.

Велику зацікавленість і схвальну оцінку заслуговує й те, що в дисертації Бабаджанян Г.Б. уперше доводиться, що саморегулівні організації у сфері господарсько-торговельної діяльності можуть безпосередньо провадити свою діяльність в різних організаційно-правових формах як то господарська асоціація, громадська організація або громадська спілка, які не мають визначеного статусу як саморегулівні організації на рівні закону, однак володіють певними функціями як саморегулівні організації.

Втім, наведені положення далеко не єдині ілюструють наукову новизну одержаних результатів дисертаційного дослідження. Окрім них, в дисертації Бабаджанян Г.Б. сформульовано ще цілу низку й інших положень, висновків і пропозицій, які є оригінальними, а також такими, що по суті являють собою

розвиток й удосконалення вже існуючих ідей та положень, що стосуються досліджуваної проблематики.

Теоретичний і практичний інтерес являють удосконалені дисертанткою підходи до розуміння обмеження саморегулювання господарської діяльності (межі реалізації своїх прав суб'єктами господарювання та їх об'єднаннями), у аспекті класифікації обмежень господарсько-торговельної діяльності залежно від: форми здійснення господарсько-торговельної діяльності (обмеження в оптовій, роздрібній торгівлі, у сфері громадського харчування тощо); засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності (обмеження щодо договорів купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, оренди, міни (бартеру), лізингу тощо); обмеження щодо створення й діяльності громадських об'єднань, господарських об'єднань, бірж, торгово-промислових палат тощо.

Заслужують на підтримку удосконалені в дисертації Бабаджанян Г.Б. підходи до розуміння принципів корпоративної соціальної відповідальності у сфері господарсько-торговельної діяльності, у аспекті того, що до них можна віднести: виробництво лише якісної продукції та надання послуг, ефективне ведення бізнесу, дотримання міжнародних угод та використання рекомендацій міжнародних стандартів, врахування загальноприйнятих етичних норм в діловій практиці, участь у організації проведення партнерських програм, соціальних та благодійних проектів, тощо.

Не менш цінними з теоретичної точки зору є положення дисертації щодо узагальнення зіставлення державного регулювання, приватного регулювання та саморегулювання у аспекті електронної (цифрової) торгівлі: 1) державне регулювання формує загальні засади діяльності суб'єктів господарювання та обмеження їх діяльності на цифрових платформах; 2) приватне регулювання здійснюється на рівні самих цифрових платформ та є обов'язковою вимогою для користувачів (або третіх осіб користувачів) та застосовується у випадку недостатнього державного регулювання; 3) саморегулювання є частиною приватного регулювання, та стосується лише тих осіб, які створюють певні «правила гри» для власного користування.

Також привертає увагу сформульоване дисертанткою узагальнення щодо засобів саморегулювання, до яких нею віднесено: нормативні (господарський договір, типовий договір, меморандум, звичай ділового обороту (торгівлі), установчі документи підприємств, локальні акти саморегулювних організацій, етичні кодекси, кодекси практик, тощо); організаційні або інституційні (саморегулювні організації, громадські об'єднання, господарські об'єднання,

біржі (товарні біржі), торгово-промислові палати); альтернативні методи врегулювання спорів (медіацію, міжнародний комерційний арбітраж). Наведе та низка інших положень, розвинутих у дисертації Бабаджанян Г.Б., мають не лише теоретичне і практичне значення, а й неабиякий потенціал з точки зору можливостей здійснення на їх основі нових наукових розвідок.

Одержані результати дисертаційного дослідження характеризуються достовірністю та обґрунтованістю. Достовірність досягнутих результатів підтверджується використанням значної кількості наукових праць фахівців у сфері юриспруденції та економіки, а також нормативних актів України та країн Європейського Союзу. Досліджені наукові праці та нормативні акти становлять належне підґрунтя для визначення пропозицій щодо внесення змін у чинне господарське та господарське процесуальне законодавство.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Абсолютна більшість сформульованих висновків та наукових результатів дисертаційного дослідження Бабаджанян Г.Б. являється обґрунтованими, оскільки обумовлені використанням сучасної методології пізнання, застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів пізнання.

Позитивно характеризує дисертацію широка дослідницька база, в якій використані найавторитетніші теоретичні надбання у галузі господарського права. Здобувачкою проведено глибокий аналіз великої кількості джерел спеціальної літератури, присвячених проблематиці дисертаційної роботи, що сприяло формуванню її власної точки зору щодо кола досліджуваних питань.

Основні положення дисертації були опрацьовані із залученням значного масиву спеціальної наукової літератури авторства вітчизняних і зарубіжних вчених-правників, серед яких Н. Александер, О. Беяневич, О. Вінник, А. Герасименко, О. Гончаренко, К. Джон, В. Добровольська, А. Дурсун, О. Залетова, І. Кравець, Н. Мазаракі, В. Махінчук, Л. Микитенко, В. Мілаш, Л. Нескороджена, В. Рєзнікова, Г. Рейнольдс, Ю. Остапенко, Н. Пацурія, М. Сібільов, Ю. Тищенко, Н. Філатова, Л. Хабер, К. Хрімлі, О. Черненко, В. Щербина і багато інших, чий наукові роботи слугували теоретичною основою дисертаційного дослідження.

Емпіричною основою представленого дисертаційного дослідження, крім профільного для цієї сфери господарського законодавства, стали стандарти та практика саморегулювання у сфері торгівлі, аналітичні звіти національних та міжнародних організацій щодо практики саморегулювання, судова практика, локальні акти суб'єктів господарювання та їх об'єднань. Дисертація містить і «експериментальну» частину, що загалом рідко притаманно для досліджень у

галузі юридичних наук і лише додає роботі неабиякої цінності. За допомогою анкетування дисертанткою опитано близько 50 суб'єктів господарювання і це її дослідження продемонструвало рівень ефективності застосування етичних кодексів в оптовій та роздрібній торгівлі (опитувальник разом з результатами наведено у додатку А на стор. 206-210). Крім того, дисертанткою здійснено анкетування близько 125 користувачів соціальних мереж, основна мета якого полягала у визначенні рівня довіри споживачів до наявних сучасних онлайн-майданчиків торгівлі, таких як Instagram, TikTok, Facebook, Prom.ua та інших (опитувальник разом з результатами наведено у додатку Б на стор. 211-218).

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Зміст дисертаційної роботи свідчить про те, що авторка Бабаджанян Г.Б. ґрунтовно опрацювала значний обсяг наукових джерел. Логічність і послідовність виконаного дослідження забезпечувалися чітко визначеними завданнями дослідження, його об'єктом та предметом. Назва дослідження відповідає обраній спеціальності та суті вирішеної наукової проблеми. Наукова полеміка, яка ведеться авторкою на сторінках дисертації, здійснюється нею коректно, з повним дотриманням правил етики наукової дискусії. Дисертація виконана літературною мовою, сформульовані у роботі наукові підходи і рекомендації вирізняються своєю оригінальністю та мають самостійний творчий характер. Оформлення роботи відповідає встановленим вимогам МОН України.

Методологічну основу представленого дослідження складає сукупність методів, застосовуваних в сучасній правовій науці. З огляду на особливості цілей, наукових завдань, об'єкта, предмета дисертаційного дослідження, для більш повного розкриття змісту його теми авторка використала відповідні як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового пізнання. Застосований у дисертаційній роботі методологічний інструментарій повністю відповідає меті, об'єкту та предмету дослідження, дозволяє вирішити поставлені наукові завдання, здійснити об'єктивний глибокий науковий аналіз та сформулювати коректні судження та якісні висновки.

Оцінка змісту дисертації. Надаючи оцінку змісту дисертації, необхідно зазначити, що представлена дисертаційна робота являє собою самостійне завершене комплексне наукове дослідження актуальної теми як для наукової спільноти господарників і цивілістів, так і для фахівців-практиків. Зазначені авторкою мета і завдання дослідження визначені вірно, логічно співпадають з об'єктом і предметом дослідження. Матеріал викладено послідовно, логічно,

юридично виважено, що вказує на високий науковий рівень представленого дослідження.

Отримані результати дослідження обґрунтовані послідовним усебічним вивченням багатьох аспектів проблематики саморегулювання господарсько-торговельної діяльності у трьох розділах, які включають десять підрозділів. Структура дисертації уявляється вдалою і логічною. Так, зокрема, **у першому розділі** авторка з'ясовує загальні теоретичні засади правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності через дослідження їх поняття, видового розмаїття та засобів; окремий блок стосується державного регулювання та саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, а також наявним обмеженням у цій сфері. Надалі **у другому розділі** дисертантка усебічно досліджує нормативне саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, зокрема характеризує договори, звичаї торгівлі, етичні кодекси та добру практику як найбільш відомі засоби саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. **Третій розділ** дисертації охоплює питання окремих засобів саморегулювання господарсько-торговельної діяльності, де авторка досліджує саморегулювнні організацій господарсько-торговельної діяльності, вивчає особливості саморегулювання у сфері електронної (цифрової) торгівлі та значення альтернативних методів врегулювання спорів (зокрема, таких як медіація, переговори, міжнародний комерційний арбітраж) як певних засобів здійснення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності. Також за підсумками кожного розділу авторка формулює відповідні висновки. Власне, таке послідовне і багатогранне вивчення проблематики у підсумку дозволило дисертантці обґрунтувати досягнуті у роботі висновки.

Ознайомлення із висновками дисертаційного дослідження надає змогу зрозуміти результати, отримані авторкою за підсумками проведеної нею ґрунтовної наукової роботи. Досягнуті у роботі висновки представляються в достатній мірі аргументованими та такими, що відповідають положенням наукової новизни. Наведені пропозиції спрямовані на вдосконалення чинного господарського законодавства.

Достовірність проведеної наукової роботи підтверджується серед іншого й значною кількістю використаної літератури. Список використаних джерел налічує 219 найменувань, що уявляється більш ніж достатнім для здійснення подібного роду наукових досліджень. Серед використаної літератури є праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Дисертанткою наведені нормативні акти України, проаналізовано законодавство окремих зарубіжних країн, яке у

тій чи іншій мірі регламентує питання щодо саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Таким чином, зміст дисертації Бабаджанян Г.Б. відповідає поставленій меті та відображає логіку дослідження. Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати, що всі сформульовані авторкою елементи наукової новизни, отримані нею по результатах даного дослідження, є доведеними та такими, що несуть у собі низку концептуальних висновків і рекомендацій, що мають теоретичне та практичне значення. Своім доробком дисертанткою безумовно зроблено внесок у розвиток правової науки (зокрема, науки господарського права), який полягає у комплексному дослідженні проблематики правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності.

Практичне значення дослідження. Наукові результати дисертаційного дослідження Бабаджанян Г.Б. звісно мають теоретико-прикладний характер та можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – з метою подальшого дослідження проблематики правового забезпечення саморегулювання у сфері господарсько-торговельної діяльності; *у нормотворчій діяльності* – як певне теоретико-методологічне підґрунтя для оновлення й удосконалення чинних і прийняття нових законодавчих й інших правових актів щодо посилення ролі та розвитку саморегулювання суб'єктів господарювання; *у правозастосовній діяльності* – при обґрунтуванні правових позицій в судових справах, у яких предметом спору є відносини, що пов'язані із застосуванням законодавства у сфері правового забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності; *в освітньому процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Господарське право», «Договірне право», «Комерційне право», а також при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, програм, методичних розробок з цих навчальних дисциплін; *у практичній діяльності* – зокрема, у практиці саморегулювних організацій та органів державної влади, для визначення функцій і завдань саморегулювних організацій, збалансування контрольних повноважень.

Вважаємо за необхідне окремо зауважити, що результати дисертаційного дослідження Бабаджанян Г.Б. уже застосовуються у науково-дослідній роботі Державного торговельно-економічного університету (довідка № 504/24 від 19 лютого 2024 р. наведена у додатку Г на стор. 221), впроваджені у практичну діяльність адвокатських об'єднань «СПАС» (довідка № 08/24 від 01 лютого 2024 р. наведена у додатку Г на стор. 222-223) та «ВЗ та партнери» (довідка без номера від 02 лютого 2024 р. наведена у додатку Г на стор. 224), а також ще були використані Українським національним комітетом Міжнародної

Торгової Палати (ICC Ukraine) при обґрунтуванні заходів, що спрямовані на підвищення результативності співробітництва членів Палати (довідка № 0876 від 19 лютого 2024 р. наведена у додатку Г на стор. 225), що, на нашу думку, тільки підтверджує цінність проведеної дисертанткою роботи та свідчить про важливість сформульованих нею висновків і пропозицій.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення дисертації і результати дослідження викладено у 13 наукових працях, з яких: 5 статей опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого МОН України переліку, а також включені до міжнародних наукометричних баз даних; 1 наукова стаття у виданні, включеному до наукометричних баз Scopus та Web of Science; 7 публікацій – за результатами роботи науково-практичних конференцій.

Як видно, одержані дисертанткою результати оприлюднені у достатній кількості публікацій у фахових виданнях з юридичних наук та збірниках тез доповідей учасників конференцій. Положення кожного підрозділу авторкою висвітлено в окремій чи окремих статтях або ж у тезах доповіді на науково-практичній конференції.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загальне позитивне враження від виконаного Бабаджанян Г.Б. дослідження тим не менш не позбавляє офіційного опонента права висловити деякі міркування, які є дискусійними і можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових пошуків дисертантки. Зокрема, слід зауважити про наступне:

1. На стор. 44-45 дисертантка наводить цитату ч. 1 ст. 12 ГК України про те, що *«держава для реалізації економічної політики, виконання цільових та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби регулювання господарської діяльності»*, але надалі чомусь зауважує, що *«законодавець не зазначає, про яке саме регулювання йдеться: державне чи саморегулювання»* і приходить до висновку про те, що *«саморегулювання, як і державне регулювання, здійснюється з метою реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного й соціального розвитку»*. На нашу думку, такий висновок потребує певного додаткового уточнення, оскільки уже і сама назва ст. 12 ГК України звучить як *«Засоби державного регулювання господарської діяльності»*, і містить вона однозначний перелік саме засобів державного регулювання господарської діяльності (прямих та непрямих за характером впливу на сферу господарювання), які впливають з функцій держави і в тій чи іншій мірі забезпечені державним примусом. Те саме

стосується й надалі висловленої тези дисертантки про те, що «...*виростання [цих засобів] може делегуватися саморегульвним організаціям*», що певним чином трохи протирічить їх сутності і правовій природі. Віддаючи належне саморегулюванню, все ж таки слід зауважити, що його роль у «*реалізації економічної політики, виконанні цільових економічних та інших програм і програм економічного й соціального розвитку*» без достатньої інституційної розробки, унормування і, найголовніше, забезпечення державним примусом дещо перебільшена. Власне, держава з наявним у неї інструментарієм не завжди спроможна подолати ті чи інші соціально-економічні виклики, про саморегулювання годі вже й казати...

2. У роботі дисертантка замислюється чи не над ключовою проблемою саморегулювання, зокрема «*чи може існувати та діяти саморегулювання у сфері господарсько-торговельної діяльності та іншій діяльності без належного нормативного закріплення?*» і абсолютно неочікувано приходить до суперечливого висновку «*Так, може*» (стор. 47). На наш погляд, цей висновок має бути конкретизований дисертанткою якщо не на захисті, то точно у наступних її наукових публікаціях, оскільки він певною мірою йде у протиріччя з іншими численними положеннями дисертації, де справедливо наголошується на необхідності правової регламентації на рівні законів тих чи інших аспектів саморегулювання (взяти хоча б попередній абзац на цій же сторінці, у якому зауважено, що «*відсутність належного нормативного врегулювання порядку створення та діяльності СРО ГТД гальмує процес розвитку саморегулювання, зростання ролі СРО в упорядкуванні галузі*»), а також він вступає у конфлікт з результатами описаного у підрозділі 3.2. власного експерименту дисертантки зі здійснення купівельних операцій в Instagram, за підсумками якого нею ж, крім проблем із дотриманням прав споживачів, констатовано також, що «*держава належним чином не регулює такого роду правовідносини, не карає продавців, а відсутність нормативного регулювання навпаки заохочує продавців до застосування обману, адже покарання до них все одно не застосується*» (стор. 144). У зв'язку з чим, абсолютно справедливо виникає питання такого плану: навіщо ж потрібне саморегулювання «*без належного нормативного закріплення*», якщо його ефективність ніяк не забезпечена?

3. Привертає увагу теза, висловлена на стор. 64 дисертації про те, що «*важливим саморегульвним інструментом є адвокатування конкуренції, який допомагає запобігати подальшим порушенням правил конкуренції. Цей інструмент сприяє розвитку позитивної ринкової практики. ... Діяльність*

державних органів із захисту конкуренції більше спрямована на «озвучення» негативних практик: не робіть цього, бо будуть санкції», так як на перший погляд тут може здатись, що саморегулювання протиставляється державному регулюванню у сфері конкуренції, втім вважаємо подібний підхід дещо помилковим і таким, що може породити додаткову дискусію щодо того, якою мірою саморегулювання у сфері конкуренції взагалі допустиме та чи виявиться воно ефективним? Далі на стор. 65 дисертації уже спостерігається ідея певної підміни державного регулювання конкуренції інструментами саморегулювання шляхом визначення у внутрішніх документах суб'єктів господарювання та їх об'єднань «політики антимонопольного комплаєнсу, яка є своєрідним засобом як регуляторного саморегулювання, так і захисту конкуренції», що викликає не менші сумніви: по-перше, потребує пояснення, що представляє собою конструкція «регуляторне саморегулювання», у чому її сутність і де межі; по-друге, на наше переконання, саморегулювання ні за яких умов не може підміняти державного регулювання (особливо, якщо це стосується питань конкуренції), а може лише доповнювати його. Тут варто згадати і теорію недосконалості (неспроможності) ринку Джозефа Стігліца, і ордоліберальну теорію, яка набула розвитку у наукових працях фрайбурзької економічної школи (зокрема, Вольтера Ойкена). Залишаючись на принципах свободи підприємництва, цей економічний напрям вказує нам на важливу умову існування цієї свободи і ринкового господарства – соціальний порядок, зокрема господарський порядок, але, на відміну від неолібералів класичного напрямку, які повністю списали лише на ринок всю повноту відповідальності за економічний розвиток, прихильники ордоліберальної школи визнавали необхідність корегування результатів, породжених ринковими процесами, тим самим і передбачали істотну роль держави в побудові справедливого господарського порядку. Ця теорія (аналогічно із теорією Джозефа Стігліца), власне, виходить з того, що конкуренція недосконала і не може працювати автоматично. Найбільшою мірою недосконала конкуренція виявляється при монополії, коли монополісти мають можливість обмежувати виробництво заради отримання вищої ціни, якщо їх діяльність не регулювати, і саме державі відводиться роль творця такої інституційної структури економіки, усередині якої ціновий механізм працює нормально.

4. Зазначимо, що дисертантка в цілому *романтизує* саморегулювання як господарсько-торговельної, так і загалом господарської діяльності, деякою мірою перебільшуючи його роль. Тут треба пояснити, що протягом останніх десятиліть у ліберальній думці виникла ідея про те, що держава не відіграє

значущої ролі у сучасній економіці і втручання у неї є небажаним, зайвим і негативним. Це призвело до відмови від державної промислової політики та переконання, що навіть мінімальне регулювання ринків політичною владою є шкідливим. Але, у 90-их роках ХХ ст. Україна на власному досвіді руйнації могутньої економіки вже випробувала шкідливість економічного лібералізму як панівної економічної політики. Економічна та фінансова криза 2008 р., а потім пандемія COVID-19 і воєнні реалії сьогодення наочно демонструють нам недоліки цієї моделі та і загалом дають усі підстави констатувати, що лібертаріанським підходам в сучасній економіці не місце, оскільки вони себе не виправдовують. Більше того, як про це вже неодноразово наголошувалось у науковій літературі, за такими спробами «лібералізації» нерідко криються прагнення встановити умови для тіньових відносин у сфері господарювання, коли, користуючись принципом свободи підприємництва, можна обходити публічний інтерес у питаннях забезпечення збереження державної власності, порушувати правила конкуренції та зловживати монопольним становищем, нав'язувати економічно більш слабшим суб'єктам не вигідні умови договорів, отримувати необмежений доступ до корисних копалин, ігнорувати вимоги до безпеки господарської діяльності та захисту прав споживачів тощо. Відтак, на нашу думку, повна чи часткова імплементація в законодавство України ідей неокласичного ліберального типу економічних відносин, який не лише не враховує національні реалії, а й ігнорує досвід державного регулювання в західних країнах, якщо і має відбуватись, то лише зважено і з максимальною обережністю. І у зв'язку з цим як ніколи доречними видаються настанови академіка В.К. Макутова про те, що економічна наука давно підтвердила доцільність і необхідність добиватись в соціально-економічній політиці оптимального поєднання державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією. Держава не має допускати як невиправданого втручання у господарську діяльність, так і економічної анархії, розгулу ринкової стихії. Втручання не повинно бути надмірним і таким, що порушує закони. Але важливо, щоб воно було достатнім для забезпечення вирішення завдань соціального розвитку і дотримання законів¹. Втім, тут варто зауважити, що це власна позиція офіційного опонента, яка може не співпадати із авторською позицією дисертантки, однак від того ні в якому разі не псується загальне позитивне враження від проведеного нею дослідження та жодним чином не зменшується його теоретична і практична цінність.

---

¹ Макутов В.К. О сочетании государственного регулирования и рыночной саморегуляции. *Экономика Украины*. 2006. № 1. С. 59-65.

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що вищенаведені міркування по своїй суті не є зауваженнями, а скоріше мають характер побажань, являються переважно рекомендаціями та не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження. Сподіваємось, що хоча б частина з них сприятиме поглибленню наукової дискусії під час прилюдного захисту дисертації.

Дотримання академічної доброчесності. Представлене дисертаційне дослідження виконане Бабаджанян Г.Б. самостійно, дисертація являє собою оригінальну працю. В роботі відсутні будь-які положення, які б порушували академічну доброчесність. Академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувачки офіційним опонентом не виявлено. У дисертації наявні усі необхідні посилання на використані джерела інформації у разі використання ідей, тверджень, відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності.

Реального чи потенційного **конфлікту інтересів** у офіційного опонента ні відносно дисертантки Бабаджанян Г.Б., ні відносно її наукового керівника, д.ю.н., професора Гончаренко О.М. немає, ми не є близькими особами.

Висновок за результатами вивчення дисертації. Представлена до захисту наукова робота являється змістовним і оригінальним дисертаційним дослідженням. Тема дисертації є актуальною, сформульовані дисертанткою висновки і рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для правової науки, але й для правозастосовної практики. Викладені в дисертації пропозиції є теоретично обґрунтованими. Дисертанткою вирішується актуальне наукове завдання, яке полягає у вивченні проблематики правового забезпечення саморегулювання у сфері господарсько-торговельної діяльності. Дисертаційне дослідження має наукову цінність та значення для розвитку господарського права, оскільки по його результатах авторкою розроблені важливі пропозиції з удосконалення відповідного профільного законодавства.

Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу. Наукові положення у тексті дисертації за своєю формою доступні, у смисловому плані довершені, цілісні та взаємопов'язані. Матеріал у дисертації викладено у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджуються відповідними результатами дослідження. Досягнуті результати неодноразово доповідались авторкою, ставали предметом обговорення у середовищі колег-науковців під час науково-практичних конференцій і відображені у достатній кількості наукових публікацій.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна зробити узагальнюючий висновок, що дисертація на тему «**Правове забезпечення саморегулювання господарсько-торговельної діяльності**» повною мірою відповідає вимогам, які висуваються до такого рівня досліджень, вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затв. постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пунктам 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка **Бабаджанян Гаяне Бабаджанівна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства
Державної установи «Інститут економіко-
правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»

Я.В. Петруненко

**Підпис д.ю.н., проф. Петруненка Я.В.
засвідчую**

т.в.о. ученого секретаря
Державної установи «Інститут економіко-
правових досліджень імені В.К. Макутова
Національної академії наук України»

 Г.Г. Нестеров

19 квітня 2024 р.